

SZEMLE

Gerics József: Állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Bp. 1995. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. 318 l. (METM-könyvek 9.)

Ez a gyűjtemény Gerics Józsefnek, a kiváló medievistának több évtizedes kutatói és publikáló tevékenysége során keletkezett válogatott tanulmányait tartalmazza. Szám szerint 26-ot. (Közülük három feleségével, a hasonló területeken értékes munkásságot kifejtő Ladányi Erzsébettel közösen készített tanulmány.)

Gerics professzort nem kell a *Könyvszemle* olvasóinak bemutatni, hiszen az itt közölt művek közül kettő éppen a *Magyar Könyvszemle* hasábjain látott először napvilágot.

A kötet tanulmányai témáik szerint széles körre terjednek ki. Maga a szerző mégis így foglalja össze saját itteni célkitűzését: „A tanulmányok mindegyikének tárgya a középkori ember eszmé- és gondolatvilága, amely az írásbeliségben megjelent és kifejeződik.” Ebbe az írásbeliségbe pedig beletartoznak krónikák és legendák, oklevelek és jogi művek, tehát gyakorlatilag a teljes középkori magyar forrásanyag. Ezeknek kritikai vizsgálata; egymáshoz való viszonyainak, eredetének, a külföldi hatásoknak, főleg a római és a kánonjog magyarországi érvényesülésének tárgyalásáról van szó.

Mindezekben a területeken Gerics József páratlan forrásismeretekkel és a hazai és külföldi szakirodalom messzemenő ismeretével mozog. Ezeknek az ismereteknek a birtokában a valósággal mikrofilológiai pontosságú forráskritika alkalmazásával igen sok új, szilárdan megalapozott eredményt hoz olyan vonatkozásokban, amelyeket az eddigi kutatások nem ismertek föl, elhanyagoltak, vagy éppen félreértettek, esetleg a latin szakkifejezéseknek nem pontos megértése, félremagyará-

zása következtében téves következtetések kaptak helyet.

Természetesen itt nincs terünk arra, hogy valamilyen részletesebb ismertetést adjunk a kötet gazdag tartalmáról, ezért csak néhány itt tárgyalt témára hívjuk föl a figyelmet: a legendák és krónikák egymáshoz való viszonya és datálásuk, a magyar királykoronázás és a koronaküldés problémái, az egyház és állam viszonya a középkori Magyarországon, egyházpolitikai kérdések, a magyar államszuverenitás, a római és a kánonjog érvényesülése, belépülése a magyar jogéletbe, az Árpád-kori jogintézmények stb.

Itt inkább csak egy a *Könyvszemlét* közelebből érintő és talán kevésbé szembeütő szempontra szeretnénk föl hívni a figyelmet. Ez pedig az, hogy amikor Gerics József gondos elemzéssel föltárja egy-egy szövegrész vagy kifejezés eredetét, akkor ez azt is jelenti, hogy az illető műnek, amelyből a szövegrész vagy kifejezés a magyarországi szövegbe belekerült, meg is kellett lennie Magyarországon. Tehát ez a középkori magyar könyv- és könyvtártörténet számára is új adalékot ad. Az ilyen adalékok pedig azért különösen fontosak, mert hiszen köztudott, hogy a középkori magyar kódexanyag kevés kivétellel elpusztult és sokszor csak közvetett adatokból tudunk következtetni az ó- és középkori irodalomnak itteni meglétére, tehát fontos adalék középkori kultúránk ismeretéhez.

Az itt közölt tanulmányok módszertanilag, a forráskritika alkalmazásának szinte bravúros felhasználása tekintetében minden történetkutatónak mintaképül szolgálhatnak és követésére indíthatnak. Erre pedig – valljuk be őszintén, – sokszor lenne szükség.

Bibliotheca Apponyiana. Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében. Emlékezés és kiállítás. Szerk. W. SALGÓ Ágnes. [Kiad.] OSzK Bp. 1995. 177.

Apponyi Sándor (1844–1925) születésének 150. évfordulója alkalmából emlékezetes kiállítást rendezett az Országos Széchényi Könyvtár 1994. január 21–április 21. között. A kiállítást Kosáry Domokos történész, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke nyitotta meg január 21-én, mely egyben a „Magyar Kultúra Napja” is. Három nappal később emlékülést tartottak – az MKE Bibliográfiai Szekciójának támogatásával – a kiállításához kapcsolódva. Az előadások könyv alakban is megjelentek, s a kötet nemcsak az elhangzott előadásokat, hanem a kiállítás katalógusát is tartalmazza. Azt a kiállítást őrzi meg jól emlékezetünk, amelynek anyaga nyomtatásban is megjelenik, amit a későbbiekben forrásként is használhatunk. Ilyen volt például „Schallaburg” (1982), a *Kódexek a középkori Magyarországon* (1985. OSzK), a *Nemzetközi Corviniakállítás* (1990. OSzK), vagy legutóbb a nagyszabású, sok újdonsággal elámitó, *Pannonia Regia* (1994–95, MNG) címen megrendezett, a Dunántúlt 1541-ig teljes művelődéstörténeti vonatkozásában bemutató kiállítás és katalógus. – És ezekhez mérhető az 1882-ben az Iparművészeti Múzeumban bemutatott *Könyvkiállítás*, melynek rendezője s a kiállítás *Kalauzán* kiadója a másik nagy bibliofil, Ráth György volt. E kiállításon, illetve e kötet „Könyvedvelők” fejezetében találkozott először a közönség a „Nagy-Apponyi családi könyvtár”, valamint Apponyi Sándor lengyeli könyvtára néhány válogatott darabjával. Több mint száz év múltán, 1994-ben láthatott tehát a közönség ismét valamit e kincsekből az OSzK kiállításán.

A kor, amelyben élünk, nem kedvez a bibliofilának, hiányoznak hozzá az alapvető feltételek, legalábbis most Magyarországon. Gróf Apponyi Sándort a bibliofilek fejedelmének tartották, s tarthatjuk ma is, a kifejezés minden pozitív tartalmával. Párizsban született, Londonban nevelkedett, Münchenben folytatott egyetemi tanulmányokat. Diplomata édesapja (A. Rudolf) mellett egy ideig követési titkárként működött, de apja halála után 1876-ban hazatért lengyeli birtokára. A Tolna megyei lengyeli kastélya fokozatosan kulturális zárandokhelyé lett. Nagy műveltségű, sok nyelvet beszélő, széles érdeklődésű, kifejezetten tudós al-

katú ember volt. Valószínűleg ezért is vonult vissza a diplomáciai pályától, s szentelte életét a hungaricumok (közel 3000 nyomtatott mű) gyűjtésének és tanulmányozásának, s nem utolsósorban gyűjteménye négy kötetes, a szó szoros értelmében világhírű, ma is forgatott katalógusa elkészítésének. Személyes ismeretségben állt kora legnevesebb bibliofiljeivel, és állandó kapcsolatban antikvár cégekkel. A legnevesebb francia és angol könyvkötőkkel köttette be egyes könyveit. Hungaricumgyűjteményét, az akkor legmodernebb kézikönyvtárral, továbbá az ún. Rariora-gyűjteménnyel és az általános családi könyvtárral együtt 1924-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárára hagyta.

Ez a kiállítás is összetett volt, amit a nyomtatott katalógus jól tükröz, a tanulmányokról nem is beszélve. Már a címe is szerencsés, mert sokatmondó. Bizonyítja ezt rögtön a nyitó előadás, Köpeczi Béla akadémikusé, *Az Apponyi-gyűjtemény történeti forrásértékéről*, amelynek egyik nagyon fontos mondata, hogy „a hungaricumok gyűjtése és elemzése kül- és belpolitikai érdek, s mindezekelőtt a nemzeti önismeret egyik eszköze.” Apponyi a Magyarországgal közvetlenül foglalkozó nyomtatványokat gyűjtötte és katalogizálta (!), s ezek tanulmányozása mindenkor szembesülést jelent eseménytörténettel, tudomány- és eszmetörténettel és nemzetképpel. Ilyen értelemben tehát Apponyi Sándor folytatta a diplomáciai hivatást. Soltész Erzsébet azt is hangsúlyozza *Apponyi Sándor Hungaricum-gyűjteménye és katalógusa* című tanulmányában, hogy „Apponyi Sándorban a nemzeti könyvtár Széchényi Ferenc tervének legkövetkezetesebb folytatóját és az OSzK egyik legjelentősebb gyarapítóját tiszteli”, akiben kulturális küldetéstudat munkált. Kora ifjúságától kezdve látogatta a párizsi, római és londoni antikváriumokat, s alig volt 14 éves, amikor Zrínyi Miklós angol nyelvű, Londonban 1664-ben megjelent életrajzát megvásárolta. Húsz éves koráig már egy sor Hungaricum-nyomtatvány birtokosa. Könyveit nemcsak olvasta, de mint katalógusa bizonyítja, annotálta is. Az első két kötet 1900- és 1902-ben magyarul és németül, a harmadik és negyedik 1925- és 1927-ben már csak németül jelent meg Apponyi halála után, Dézsi Lajos gondozásában.

A nemrég elhunyt kiváló művészettörténész, Cennerné Wilhelmb Gizella Apponyi gyűjteményét más oldalról, *Gróf Apponyi Sándor és a ma-*

gyar történeti képes forrásanyag felől elemzi és mutatja be. A felbecsülhetetlen értékű metszetgyűjtemény időhatára a 16. századtól a 19-ig terjed, amiből következik, hogy elsősorban fa- és rézmetszetekből, s rézkarcokból áll. Az erdélyi fejedelmeket, magyar uralkodókat ábrázoló metszetek mellett az Apponyi-metszetgyűjtemény jelentős részének témája a visszafoglaló háborúhoz kapcsolódik. Különösen megragadók a magyar városok töröktől való visszavívása alkalmából rendezett ünnepségek metszetei. A tanulmánykötet 31. oldalán láthatjuk például Johann Georg Erasmus: *Nürnbergi szökőkút a siklósi győzelemre* című metszetét. — Az ilyen időszzerű lenne egy Apponyi-metszetkatalógus, olyan fontos volna annak a 438 Apponyi-hungarikumnak a már megjelentekhez hasonló igényes leírása és közreadása, amelyekről W. Salgó Ágnes előadásából: *Az Apponyi-gyűjtemény még publikálatlan tételei* értesülünk. Ezek között található hat további ösnyomatvány, számos RMK III-nak minősülő nyomtatvány, levélgyűjtemények, kiemelkedő értéket képviselő metszetes könyvek, pl. Jacob von Mellené, amelyben arany pénzeken a magyar királyok arcképe látható (1750). Zichy Mihály *Család és diplomácia* címmel az OSzK Kézirattárának ún. II. fondját mutatja be, benne az Apponyi Antallal, Rudolfal, és ennek feleségével, vagyis Apponyi Sándor anyjával, Benkendorff Annával kapcsolatos dokumentumokat. A Benkendorffok orosz szolgálatban álló, balti német család. Apponyi Rudolf apósa, Benkendorff Sándor volt az orosz titkosszolgálat megszervezője. Ennek húga, Dorottya a Szmolnijban nevelkedett, s férje révén nagykövetnéként Londonban élt. Íme az Apponyiak és Európa!

A kötet legszemélyesebb hangú írását Lenner Jenő, lengyeli katolikus plébános tollából olvashatjuk: *Gróf Apponyi Sándor és Lengyel kapcsolata*. Ebből azt is megtudjuk, hogy a község mennyi jót köszönhet Apponyi Sándornak: postát és távirót, népiskolát és óvodát, ő szervezte meg az uradalmi orvosi körzetet és a Polgári Olvasó Egyesületet, iparosok betelepítését stb. Fény derül Apponyi emberiségére, lelkületére, rokonszenves ember alakjára.

Két régészeti cikk gazdagítja a kötetet. Az első Zalai-Gaál István írta tudósi felkészültséggel és jegyzetanyaggal, az átlag olvasó számára helyenként nehezen érthető szaknyelven. (Vajon hány éves is az „Inf. II. életkorú leánygyermek”?) Tá-

nulmányából: *Wosinsky Mór és a lengyeli kultúra kutatásának aspektusai* azonban egyértelműen világos, hogy Wosinsky úttörő régészeti ásatásai és Apponyi megértő támogatása nélkül mit sem tudna a világ arról az újkőkori etnikumról, melyet nemzetközileg is „lengyeli kultúra” néven emlegetnek. A lengyeli kultúra népe a Kr. e. IV. évezredben élt Közép-Európa bizonyos területein a megelőző nyugati vonaldíszes kerámia népének genetikai utódaként, és élelemtermelő paraszti életmódot folytatott. Szabó Géza, a szekszárdi Múzeum régésze *Gróf Apponyi Sándor és Wosinsky Mór szekszárdi múzeumalapítása* című írása hozza hozzánk közelebb az átmenetileg elfeledett Wosinskyt, a lengyeli emigráns orvos Tolnán született fiát, aki Kalocsán és Pécsen tanult, s 1877-ben szentelték pappá. Csaknem tíz éven keresztül folytatott lengyeli ásatásainak és jelentős szakirodalmi munkásságának elismeréseként az Akadémia tagjává választotta. Több külföldi tudós társaságnak is tagja volt. Rudolf Virchow-val együttműködött. Virchow járt is Lengyelen, de sok más tudós is: Pulszky Ferenc, Török Aurél, Luigi Pigorini és mások. A leletanyag szakszerű elhelyezésének gondja fordította a figyelmet a múzeumalapításra. Wosinskynek — Apponyi mellett — oroszlanrészre volt Szekszárd neoklasszicista, kifejezetten múzeumi célra emelt épületének létrehozásában. 1902-ben nyílt meg a múzeum, s ad otthont a nemzetközi híru régészeti anyagnak. (Az 1978-ban, 6. kiadásban megjelent *Magyarország* útikönyvben a szekszárdi Múzeum még Balogh Ádám Múzeum néven található. Nem valószínű, hogy a kuruc brigadérosnak sok köze lenne a Múzeumhoz, mindenesetre dicséretes, hogy most annak nevét viseli, akinek létét nagyrészt köszönheti, ásatásainak gyümölcsseit őrzi.) — Fontos és hasznos áttekintést ad Szerb Judit *A külföldi megjelenésű hungaricumok feltárásának jelene és perspektívái* című összefoglalójában, mely sajnos nem mentes a bibliográfiai pontatlanságoktól.

A *Függelék* tartalmazza a *kiállítási katalógust*. Összeállítója, amint a kiállítás spiritus rectora is, W. Salgó Ágnes. A szép és meggondoltan válogatott anyag 264 tételét idézhetjük fel: leveleket, könyveket, egylevelés nyomtatványokat, régészeti leleteket, antik vázákat és akvarelleket. Mindegyikhez tartozik néhány sor magyarázat. A kiállított korabeli könyvek, róplapok, metszetek, a középkori krónikásokon kezdve II. Rákóczi Ferenc

száműzetéséig, visszhangozták az időszak magyarországi eseményeit, bemutatták, hogy hogyan írtak, vélekedtek rólunk Európában. Láttuk, milyen volt hírünk a világban. (Hadd utaljak vissza Köpeczi Béla „a nemzeti önismeret egyik eszköze” kifejezésére.) Amerika felfedezőjének fia, Ferdinando Colombo például 1535-ben Lyonban megvette magának a mohácsi csatáról nyomtatott röplapot. Tematikus rendezési elv érvényesült a kiállításon, melynek középpontjában – méltó módon – Apponyi Sándorra és a családra vonatkozó dokumentumok álltak. Külön hangsúlyt kapott a könyvművészet és bibliofília (Aldinák, Elzevirek, nemes könyvkötések). Jól tükrözték Zrínyi és a polihisztor Zsámboki európai megbecsülését a személyük köré csoportosított könyvek, metszetek, térképek. – A kiállítás idején tömören fogalmazott, jól használható leporelló formájú kalauz segítette a látogatót. Ez is W. Salgó Ágnes munkája.

A kötet végén található Sz. Debreczeni Kornélia bibliográfiája: *Apponyi Sándor és felesége, Esterházy Alexandra élete és munkássága a korabeli sajtóban*, alcímekkel jól tagolt csoportosításban. A kötetet *Rövidítésjegyzékek* és a kötet szerzőinek adatai zárják. A tanulmányokat német, egy esetben francia összefoglaló követi, legvégül pedig a kötet német nyelvű összegezése.

ROZSONDAI MARIANNE

Bényei Miklós: Reformkori országgyűlések a sajtószabadságról. Debrecen, 1994. Stúdium. 164 l.

Az 1848-as magyar forradalom eredményeképpen megjelent, a cenzúra megszüntetését kimondó és a sajtószabadságot biztosító törvény előzményeivel kapcsolatban a kutatás már sok részletet feltárt. Mégsem mondható el, hogy ismerjük már annak a fontos szellemi és politikai küzdelemnek minden fázisát, ami e törvény megszületését megelőzte. Hiányzott többek között a reformországgyűlések e témával kapcsolatos vitáinak beható ismerete és elemzése, noha egy-egy megállapításra, véleményre már többször hivatkoztak. Bényei Miklós munkája e hiányt akarta pótolni, amikor áttekintést nyújt a reformkori országgyűlések sajtópolitikai tanácskozásairól és előterjesztéseiről. Az 1825–1848 közötti időszakban már a sajtószabadság hazai hívei csakúgy felismerték, mint a cenzúrához ragaszkodók a könyv és az időszaki sajtó

nagy szerepét és a társadalomra gyakorolt befolyását, csak éppen a számukra biztosított szabadság mértékében nem tudtak megegyezni.

A szerző bevezetesképpen ismerteti a reformkor elején kialakult cenzúra-szervezetet, kiemelve II. József cenzúra-rendelkezéseinek meghatározó szerepét, hiszen az általa létrehozott szervezet – mégha II. Lipót és I. Ferenc idejében némileg módosult is – lényegében 1840-ig érvényben maradt. Vázlatosan áttekinti e bevezető rész a 18. század végi hazai cenzúra-ellenes törekvéseket is. (Nem e mű feladata volt e korszak elemzése, de azért megjegyezzük, hogy ennek az időszaknak a sajtószabadság irányába mutató törekvéseiről sincsen még teljes képünk; sőt aminek levéltári feltárása már megtörtént – pl. a II. József-kori újság-cenzúra szervezete –, sem talál mindig figyelembe vételre a későbbi feldolgozásoknál, hanem sokszor továbbélnék a korábbi legendák.)

A rendek cenzúra elleni küzdelmeinek új szakasza az 1820-as évektől számítható. Ezt az időszakot tárta fel az eddigieknél részletesebben Bényei Miklós munkája, főleg az Országgyűlés iratainak feldolgozása által. Ennek nyomán e harcokat az eddigi ismereteinkhez képest sokrétűbbeknek és differenciáltabbaknak látjuk. A cenzúra alkotmányos rendezéséért folytatott küzdelem Dessewffy József gróf fellépésétől kezdve nyert polgárabb jellegű: a polgári sajtószabadság gondolatának előtérbe kerülését a szerző a megyei közéletben is kimutatja. A különböző nézeteket hivatkozásaival és gyakran idézetekkel is alátámasztja. Például maguknak a főrendeknek a körében is több eltérő felfogást ismerhetünk így meg. Míg pl. Batthyány Lajos gróf a cenzúrát azért kárhóztatta, mert többnyire egy középserű cenzor bírálta el a szellemileg öt legtöbbször messze felülmúló szerző alkotását, addig Lonovics József csanádi püspök viszont megdicsérte a cenzorokat, mert ők „becsületesebb emberek, kiknek szép feladás jutott”. Az is igaz – és ez az objektivitás a feldolgozás olyan erőnyeire vet fényt, melyek évtizedekig nem nagyon jellemezték történetírásunkat –, hogy Bényei arra is rámutat: Lonovics püspöknek 1848 közeledtével megváltozott a cenzúrával kapcsolatos véleménye és a sajtószabadság híve lett.

Az országgyűlés nyilvánossá tételének és egy-szersmind a sajtószabadságért vívott küzdelemnek egyik fontos láncszeme volt egy országgyűlési hírlap létrehozása érdekében kifejtett agitáció. Kos-

suth nevezetes kézirat *Országgyűlési Tudósítási* nak háttérét is jobban megvilágítják az ezzel kapcsolatban feltárt újabb eredmények. Ugyancsak új ismereteket nyújt a könyv záró fejezete, amely az udvar ellenintézkedéseiről szól. A *Függelékben* a magyarországitól némileg eltérő erdélyi cenzúra szervezetéről és az erdélyi sajtópolitikai harcokról olvasható fejezet értékesen egészíti ki a magyarországi sajtószabadságért folytatott küzdelmek történetét.

Bényei Miklós könyve nyereséget jelent a reformkori sajtó- és könyvtörténeti kutatások számára is, hiszen e mű a cenzúra történetén kívül a könyv- és újságkiadásra, a külföldi könyvek behozatalára és a könyvkereskedelemre nézve is értékes, új eredményeket tartalmaz.

KÓKAY GYÖRGY

Lakatos Éva: A magyar színházi folyóiratok bibliográfiája (1778–1948). Bp. 1993. 485 l. (Színház- és művészettörténeti Könyvtár 28.)

Az Országos Színház- és művészettörténeti Múzeum és Intézet kiadásában látott napvilágot Lakatos Éva bibliográfiái összeállítása. Miként a *Színház- és művészettörténeti Könyvtár* című sorozat (sorozatszerkesztő Kerényi Ferenc) eddigi kötetei, ez a kiadvány is újabb jelentős forrásgyűjteménnyel gazdagítja a színház- és művészettörténeti kutatásokat. A közel hatszáz számba vett és bibliográfiailag mintaszerűen feldolgozott színházi lap valóban alapvetően fontos a kutatás számára, hiszen kevés olyan forrásmű van, amely e szakperiodikákhoz hasonló, sokrétű információt tartalmazna a színházak múltjával kapcsolatban. Nagy segítséget jelent mindenképp előtt ezeknek a rendkívül ritka lapoknak az összegyűjtése és lelőhelyük meghatározása. További információkkal szolgálnak a lapok részletes bibliográfiai leírásai, hiszen ezek – a korszerű folyóirat- és bibliográfiáknak megfelelően – már önmagukban is sokat elárulnak az egyes lapokról. Az alcím, a megjelenési hely, az indulási és megszűnési dátumok, az időszakosság, a szerkesztők és a kiadók adatainak feltárása mellett a Megjegyzés-rovatban is sok mindenről értesülhetünk a szerkesztő jóvoltából. Így egy-egy lap leírása szinte egy kis sajtó- és művészettörténeti tanulmány vázlatával ér fel. A különböző adatoknak e sokrétű, gondos feldolgozása alkalmassá teszi az összeállítást arra, hogy ne csak informálja, hanem egyszersmind orientálja is hasz-

nálóját abban az irányban, hogy nyújthat-e az illető lap az őt érdeklő témával kapcsolatosan új anyagot vagy nem.

A kötet egyébként két, nem éppen arányos részre oszlik – nyilvánvalóan a Trianon előtti és azt követő állapotokat tükröződendő: az 1778-tól 1920-ig és az 1921-től 1948-ig terjedő időszakokra osztva az anyagot. E tagolás bizonyára érvekkel indokolható, de vitatható is, már csak azért is, mert a feldolgozás kiterjedt az 1920 utáni, az elcsatolt területeken megjelenő színházi lapokra is. A felosztás azonban a használat szempontjából meglehetősen közömbös. Ugyanakkor jelentősen megkönnyítik a kutató munkáját a mutatók, melyek a kötet végén találhatóak: ezek részben a periodikák címei, részben pedig a szerkesztők alapján nyújtottak tájékoztatást.

Lakatos Éva ezen újabb folyóirat- és szakkönyvtári gráfiája már csak azért is elismerést érdemel, mert, mint utaltunk rá, a folyóiratok bibliográfiái feltárása minden egyéb kiadvány feldolgozásánál bonyolultabb, fáradságosabb és munkaigényesebb bibliográfiai tevékenység. Az irodalmi folyóiratok nagy méretű, sok kötetes, elemző bibliográfiája után most a színházi lapokról készült összeállítását köszönhetjük a szerzőnek. Teljesítménye annál figyelemreméltóbb, mert az utóbbi időben, a számítógépes eufória beköszöntése óta indokolatlanul került háttérbe az internet csodái korában is pótolhatatlan, az emberi munkával készült forrásfeltáró, rendszerező kutató munka. Pedig ez legalább annyi elismerést érdemelne, mint a szellemi tevékenység *szolgáltatára* létrehozott mechanikus tárlalmányok ragyogó sorozata és „szép új világa”.

(K. GY.)

Reisner Ferenc: A Katolikus Szemle egyháztörténeti anyagának repertórium (1887–1944). Bp. 1995. 178 l.

A magyar sajtó korai, 18. század végi történetében a klerikusok komoly szerepet játszottak. A *Magyar Hírmondót* (1780–1788) egy ideig a piarista Révai Miklós, a *Magyar Museumot* (1788–1793) a jezsuita Baróti Szabó Dávid szerkesztette. Mindez nem jelenti azt, hogy ezek az orgánumok egyházi felfogást tükröztek volna. A *Magyar Hírmondó* alapítója Rát Máttyás felvilágosult szellemű megjegyzéseket fűzött a bel- és külföldi eseményekhez, és ezzel a későbbi szerkesztőknek is

mintát adott. Nem véletlenül tiltották tehát el egy évi munka után Révai Miklóst egyházi fölöttesei a további közreműködéstől.

Több színvonalas, de kérészerű napilap és folyóirat után XIII. Leó trónralépése hozta meg a döntő fordulatot. A megváltozott gazdasági-társadalmi viszonyok kényszerítő erővel mondatták ki vele: „Mint hogy a hírlapkiadás ma már általános szokássá lett, azért a katolikus íróknak az a fő feladatuk, hogy azt, amit ellenségeink a társadalom s az egyház megrontására kezükbe kerítették, a társadalom gyógyszerévé és az egyház védőfegyverévé átváltoztassák.” A pápa 1879 februárjában több ezer újságrót látott vendégül, és kiadta számukra a jelszót: „meg kell hódítani az olvasót”. Magyarországon először Lonkay Antal figyelt fel a pápa üzenetére, és két újság (*Pesti Hírnök*, *Idők Tanúja*) egyesítéséből létrehozta a *Magyar Államot*, mely a katolikus nagyközönség részéről vegyes fogadtatásban részesült, sőt a *Nemzet* című újság egyenesen a püspöki kart szólította fel, hogy tegyen valamit megszüntetése érdekében.

Az egyház is érezte, hogy itt sürgősen cselekednie kell, hiszen amíg a környező országokban mindenütt színvonalas újságok álltak az egyház szolgálatában, addig Magyarországon közöny és heves kritika fogadott minden ilyen kezdeményezést. A megoldást a Szent István Társulat kínálta, amikor – Füssy Tamás kezdeményezésére – a *Katolikus Szemle* megindítására határozta el magát. A terjesztést is igen egyszerűen oldották meg: a Szent István Társulat 4–5000 tagja illetményként kapta meg a folyóiratot. Az 1887-ben megindult *Katolikus Szemle* kiadását Füssy Tamás társulati igazgató gondozta három szerkesztőtársával (Kisfaludy Á. Béla, Fraknoi Vilmos, Jánossy Gusztáv). A folyóirat 1944-ig jelent meg Magyarországon, majd több évi erőfeszítés után Békés Gellért 1949-ben Rómában újjászervezte a kiadást. Az első 30 évfolyam repertóriuma is Rómában jelent meg 1980-ban. Az indulástól 1944-ig terjedő termést dolgozza fel Reiser Ferenc könyve, de kizárólag az egyháztörténeti tanulmányokat, cikkeket, könyvismertetéseket veszi számba. Szerencsére az összeállító – igen helyesen – tágan értelmet az egyház történetét, és gyűjteményébe a más tudományokhoz (szociológia, jogtörténet, irodalomtörténet, iskolatörténet, régészet, nyelvtörténet, útleírás, könyvtörténet) tartozó anyagot is felvette. A nem eléggé helyeseltető bő merítés következtében 1887 és 1944 között 1371 történeti cikket regisztrál, me-

lyek mintegy 900 szerzőtől származnak. Ez persze azt jelenti, hogy igen sok a csak egy-két cikkel szereplő jelentéktelen szerző, de történetírásunk jelesei (Fraknoi Vilmos, Karácsony János, Mihályfi Ákos, Áldásy Antal, Békefi Remig, Sörös Pongrác, Balanyi György, Balogh Albin, Meszlényi Antal, Hermann Egyed) is szép számmal szerepelnek, és kivétel nélkül több tucat cikkel. Valójában az ő munkásságuk jelenti a folyóirat igazi értékét, színvonalát.

Érdemes lett volna a *Katolikus Szemle* teljes körű repertóriumát elkészíteni, ez az összeállítónak nem jelentett volna túl sok többletmunkát, hisz a köteteket így is át kellett néznie. Félő, hogy a folyóirat gerincét, lelkét jelentő egyháztörténeti anyag közlése után már nem, vagy csak nagy sokára jelenik meg a teljes repertórium. Ha a szelektálás oka a mindjobban sújtó pénzhiány, akkor a második részt el lehetett volna hagyni, hiszen ez zömmel olyan irodalom- és sajtótörténeti adatokat tartalmaz, melyeket Dersi Tamás, Dezsényi Béla, Nemes György, Szemző Piroska, Kemény György, Kókay György munkáiból már ismerünk. Bizonyosnak látszik, hogy ez a függelék egy nagyobb, esetleg a katolikus sajtó egészét átfogó könyv része, hiszen a szövegben előforduló római számok arra utalnak, hogy a szerző eredeti okmányokat is közöl a kéziratban. Miután a megjelent repertóriumból ezek kimaradtak, az olvasó értetlenül áll a zárójelben megadott latin számok előtt. Megnehezíti a tájékozódást, hogy a szövegben szereplő index számok nem fedik a jegyzetszámokat. Az 5. és 6. jegyzet között kellett legyen egy jegyzet, ami valamiért kimaradt, de a további jegyzeteket nem igazították hozzá, így a 6.-tól egyet csúsznak. A 77. és 78. jegyzet között újra kimaradt egy hivatkozás, de a számozás folyamatos, azaz innen már két számmal tér el a szövegbeni index szám a jegyzetszámtól. Megengedhetetlenül sok a hibás évszám, ami nyilvánvalóan csak elírás lehet. Gondos javítással mindkettő elkerülhető lett volna.

Egy repertórium használhatóságát könnyű áttekinthetősége biztosítja. Ezt jól oldotta meg összeállítója a gyűjtemény hármas felépítésével. Először évfolyamonként sorolja fel a cikkeket, melyeket sorszámokkal látott el. A névmutató a könyvismertetések szerzőit is feltünteti. Igen hasznos a téma szerinti összeállítás, hiszen így gyorsan előkereshető az érdeklődési körünkbe vágó tanulmány.

TARTALOM

<i>Zsuzsa</i> : Egy 13. századi graduále két töredéke	145
<i>Béla</i> : Az angol hírsajtó a Rákóczi-szabadságharcról	161
<i>Lajos</i> : Könyvtörténet és forráskutatás	175
<i>Barnabásné</i> : A veszprémi piarista gimnázium tanári könyvtára (1711–1948)	192
<i>Éva</i> : Tallózás a „magyar különszámok” birodalmában	205

KÖZLEMÉNYEK

<i>Noémi</i> – <i>Schaffer Andrea</i> : Adalékok a tübingeni heterodoxia nyugat-magyarországi kapcsolataihoz	223
<i>Ágnes</i> : Magyar volt I. Péter természetrajzi tárának első rendezője?	233
<i>Márkus Rozália</i> : Néhány adalék az 1780-as évek sajtótörténetéhez	235
<i>Károly</i> : Az Irodalmi Szemle (1876–1893), az első katolikus könyv- és folyóiratszemle	244
<i>Szabó József</i> : Az emigráció szerepe a II. világháború utáni kultúrdiplomáciában	251

FIGYELŐ

<i>Zsófia</i> : A „Régi Magyar Kódexek” első tizenhat kötete	259
<i>Gedeon</i> : Befejeződött a 16. századi német nyomtatványok első bibliográfiai áttekintésének megjelentetése	263
<i>G.</i> : Pável Ágoston emlékülés	266

SZEMLE

<i>József</i> : Állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Bp. 1995. (<i>Csapodi Csaba</i>)	267
<i>libliotheca Apponyiana</i> . Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében. Szerk. <i>Salgó Ágnes</i> . Bp. 1996. OSzK. (<i>Rozsondai Marianne</i>)	268
<i>Miklós</i> : Reformkori országgyűlések a sajtószabadságról. Debrecen, 1994. (<i>Kókay György</i>)	270
<i>Éva</i> : A magyar színházi folyóiratok bibliográfiája (1778–1948). Bp. 1993. (<i>k. gy.</i>)	271
<i>Ferenc</i> : A Katolikus Szemle egyháztörténeti anyagának repertórium (1887–1944). Bp. 1995. (<i>Kőhegyi Mihály</i>)	271

A kiadásért felel az Argumentum Kiadó igazgatója

Szedte az Argumentum Kft.

Megjelent 11,44 A/5 ív terjedelemben

HU ISSN 0025–0171

Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

Felelős vezető: Roznai Zoltán

Számítógépes szerkesztés: Köves Gabriella

SOMMAIRE

<i>Czagány, Zsuzsa</i> : Deux fragments d'un „graduale” du XIII ^e siècle	145
<i>Köpeczi, Béla</i> : La presse anglaise sur la guerre d'indépendance de Rákóczi	161
<i>Hopp, Lajos</i> : Histoire du livre et recherche des sources	175
<i>Kolozs, Mme Barnabás</i> : Le bibliothèque des professeurs du lycée des piaristes de Veszprém (1711–1948)	192
<i>Lakatos, Éva</i> : En glanant dans le domaine des numéros spéciaux des revues, consacrés à la Hongrie	205

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Németh, Noémi – Schaffer, Andrea</i> : Quelques contributions aux rapports hongrois de l'hétérodoxie de Tubingue	223
<i>Hangodi, Ágnes</i> : Est-ce que le premier ordonnateur de la collection d'histoire naturelle de Pierre I, tsar de Russie, était d'origine hongroise?	233
<i>Márkus, Rozália, Mme Bódy</i> : Quelques contributions à l'histoire de la presse des années 1780	235
<i>Szecső, Károly</i> : La revue Irodalmi Szemle (Revue Littéraire, 1876–1893), la première revue catholique des livres et des revues	244
<i>N. Szabó, József</i> : Le rôle de l'émigration dans la diplomatie culturelle après la seconde guerre mondiale	251

CHRONIQUE

<i>Benke, Zsófia</i> : Les premiers 16 volumes de la série „Anciens Codex Hongrois”	259
<i>Borsa, Gedeon</i> : La publication de la première vue d'ensemble bibliographique des imprimés allemands du XVI ^e siècle a pris fin	263
<i>F. G.</i> : Séance commémorative en l'honneur d'Ágoston Pável	266

REVUE

<i>Geric, József</i> : État et idéologie en Hongrie au moyen-âge. B. 1995. (<i>Csapodi, Csaba</i>)	267
Bibliotheca Apponyiana. La Hongrie et l'Europe reflétées par la collection Apponyi. Réd. par Ágnes Salgó. Bp. 1996, OSzK. (<i>Rozsondai, Marianne</i>)	268
<i>Bényei, Miklós</i> : La liberté de la presse devant les diètes de l'ère des réformes. Debrecen, 1994. (<i>Kókay György</i>)	270
<i>Lakatos, Éva</i> : La bibliographie des revues de théâtre hongroises (1778–1948). Bp. 1993. (<i>k. gy.</i>)	271
<i>Reisner, Ferenc</i> : Le répertoire de la matière se rapportant à l'histoire de l'église de la revue Katolikus Szemle (1887–1944). Bp. 1995. (<i>Kőhegyi, Mihály</i>)	271